

OD RIMSKE KUĆE DO BIOGRAFSKOG MUZEJA VLAHA BUKOVCA

HELENA PUHARA □ Muzeji i galerije Konavala, Kuća Bukovac, Cavtat

LUCIJA VUKOVIĆ □ Muzeji i galerije Konavala, Kuća Bukovac, Cavtat

Urbani prostor Cavtata odražava njegov bogati i heterogeni povijesni razvoj od vremena antičkog Epidaura i prepoznavanja rimske urbanističke matrice na temelju pozicioniranja specifičnoga renesansnog ladanjskog prostora, preko kasnijih urbanističkih i graditeljskih zahvata u cavtatskom gradskom tkivu, pa do današnjih dana i najnovijih preobrazbi prostora.

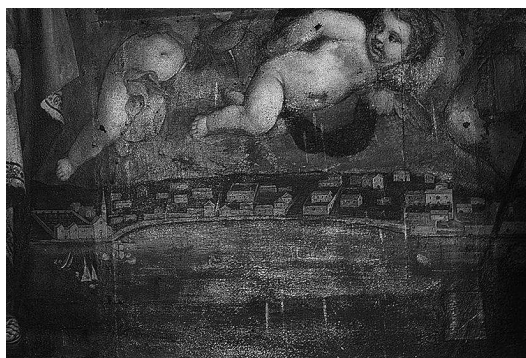
Prostorni razvoj katastarske čestice na kojoj se nalazi nekadašnja stambena jedinica obitelji Fagioni-Bukovac, danas Kuća Bukovac, muzej slikara Vlaha Bukovca (1855. – 1922.), primjer je mikrolokacije na kojoj pratimo reminiscencije antičke urbanističke matrice i otisak antičkoga grada te vremenski razvoj graditeljske potke utvrđene u vrijeme Dubrovačke Republike, slijedeći zahtjeve i prilike novijega doba.

Smještene otprilike na sredini urbane strukture Cavtata, čestice zgrade 194, 195 i 210 (K. O. Cavtat) prate zanimljiv povijesni slijed na kojemu se fraktalno ponavlja situacija koju iščitavamo u ustroju samoga grada.

Cavtat, antički Epidaur, u pisanim izvorima prvi put susrećemo 47. g. pr. Krista,¹ u kojima se spominje kao *praesidium* i može se pretpostaviti da je riječ o domorodačkome, ilirskom naselju u kojemu je već tada živjela zajednica rimskog stanovništva, očito Cezarovih pristaša.

Svoj daljnji razvoj Epidaur zasigurno duguje povoljnome zemljopisnom položaju i dobroj morfologiji terena, prikladnoj za uspostavu luke, kao i plodnom zaleđu. Procjena da je epidaurski ager bio podijeljen na otprilike 50 centurija² govori o manjem broju agrarnih kolonista i o vjerojatno drugim vrstama ekonomije kojima se stanovništvo bavilo.

Današnja se urbanistička struktura, s obzirom na konfiguraciju tla, nedvojbeno naslanja na antičku, što potvrđuju i sporadični arheološki akcenti. Možemo reći da ulica Prijeko, jedna od malobrojnih transverzala u uličnoj mreži Cavtata, koja se proteže gotovo po hrptu poluotoka i iz koje se prema moru češljasto spuštaju kraće ulice, slijedi liniju rimskog *decumanusa maximusa*. Takva organizacija prostora otkriva poziciju i strukturu rimskih građevina – *insula* i, možda, *domusa*, iz kojih su derivirani i kasniji, specifični tipovi stambenih jedinica.

Potvrdu za to nalazimo i na prostoru koji zauzima kuća Bukovac, rodna kuća slikara Vlaha Bukovca, i njezini vrtovi, čija je granica sa sjeveroistočne strane upravo ulica Prijeko.

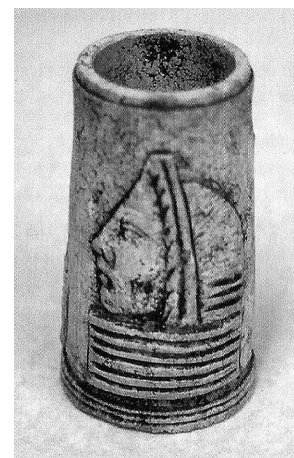
U svibnju 2001., pri iskopu zemlje radi dobivanja prostora za muzejsku čuvaonicu, pronađen je znatan broj različitih ulomaka, što je značilo potvrdu kontinuiteta života na toj mikrolokaciji još od antičkih vremena.

Ispod zemljanog sloja, na otprilike dva metra dubine, počeo se pojavljivati velik broj tegula, a zatim se došlo i do razine podnice rimske kuće.³ Nažalost, točni gabariti ondašnje kuće ne mogu se utvrditi, dio podnice je uništen, a dio se podvlači ispod danas postojeće građevine.

Osim građevnih elemenata (podnica, dijela žbukanozida, tegule) koji određuju mjesto kuće na parceli, pronađeno je i nešto pokretnih nalaza čija je posredna uloga bilo individualiziranje stambenog prostora i prenošenje jedinstvene atmosfere vremena. Tako se među raznim artefaktima, keramikom i kamenim žrtvenikom ističe mala koštana posudica koja je mogla služiti kao spremnik za neki kozmetički pripravak.⁴ Visoka je 6,5 cm, promjera dna 3,5 cm te s nešto užim otvorom promjera 2,8 cm. Posuda je ukrašena reljefnim prikazom erota koji u ruci drži masku okrenutu prema uvećanom prikazu, čini se iste maske postavljene na postamentu.

Između erota i maske smještena je košara, *kalathos*, prepuna voća ili možda i vune.

Takve su kutijice poklanjane ženama kao vjenčani dar, a simboličke konotacije potvrđuju izrezbarene religijsko-mitološke scene.

sl.1. Prikaz Cavtata nepoznatog autora na oltarnoj slici u crkvi franjevačkog samostana Gospe od Snijega, 17. st.

sl.2.a, b. Antička koštana posudica pronađena tijekom arheoloških istraživanja u vrtu kuće Bukovac u Cavtatu 2001.

¹ *Bellum Alexandrinum*, 44.

² Suić, Mate. *Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali*. Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, Zadar, 1955.

³ Zaštitne radove provela je arheologinja Nela Kovačević. *Dnevnik radova*, 2001. Muzejska dokumentacija Kuće Bukovac.

⁴ Slične koštane posudice služile su i za držanje igračih kockica.

sl.3. Vlaho Bukovac, *Panorama Cavtata, oko 1866.*, kombinirana tehnika na papiru, inv.br. UGD - 1444, Kuća Bukovac, Cavtat

Pratimo, dakle, put transformacije kuće – zaokruženoga obiteljskog prostora, najprije u svjetlu različitih vremenskih i socioloških aspekata, a zatim kao preobrazbu iz privatnoga, zatvorenog oblika namijenjenoga korištenju i potrebama jedne obitelji u javni muzejski prostor otvoren posjetiteljima različitih preferencija i interesa.

Snažna Dubrovačka Republika, u naponu gospodarskoga i kulturnog razvoja, zaokružila je svoj teritorij u prvoj polovici 15. st. upravo kupnjom poluotoka na kojemu se nekad nalazio antički Epidaur i dijela Konavala koji su bili u vlasništvu Radosava Pavlovića. Prva podjela zemlje poluotoka Rata, na kojemu će se kasnije smjestiti planirani i utvrđeni renesansni Cavtat, provedena je 1427. godine.⁵ Na sačuvanom katastarskom planu Cavtata iz 16. st. vidljiva je podjela poluotoka na duge uske dvostruke čestice zemlje odvojene prolazima. U prostornoj podjeli istočnog dijela poluotoka, koji je i danas naseljen, možemo prepoznati antički insularni gradski raster.

Hrbat poluotoka prati ulica Prijeko, s koje se okomito prema moru, u pravilnome paralelnom rasporedu, spuštaju prolazi i ulice. Čestica zemlje na kojoj se danas nalazi kuća Bukovac u to se vrijeme pružala od ulice Prijeko do mora.⁶ Budući da je Cavtat bio namijenjen zbjegu stanovništva u slučaju opasnosti i ratnih zbivanja, kojih na tom prostoru u prvoj polovici 15. st. nije manjkalo, grad je utvrđen zidom s kulama koji se pružao uskom prevlakom između dvaju poluotoka. U planiranoj izgradnji Cavtata predviđeno je dodatno ograđivanje longitudinalnih čestica zemlje visokim kamenim zidovima unutar kojih su trebale biti smještene stambene jedinice kako bi stanovnici Cavtata i izbjeglo stanovništvo imali dvostruku sigurnost.⁷

Slika nepoznatog autora s glavnog oltara crkve franjevačkog samostana Gospe od Snijega u Cavtatu prikaz je grada iz 17. st., gledanoga s mora. Slika potvrđuje da su do tog vremena na istoku poluotoka Rata bile izgrađene zidine s gradskim vratima, uz koje su se nalazili Knežev dvor i župna crkva svetog Nikole. Njima je na zapadnoj obalnoj liniji kontrapunkt činio spomenuti kompleks franjevačkog samostana. Južni dio poluotoka

izgrađen je u skladu s predviđenom urbanom matricom utemeljenom na ostacima antičkoga prostornog rastera. U razdoblju od početka novog formiranja grada do nastanka ovog prikaza izgrađeni su objekti na većini podijeljene zemlje. Uzdužne parcele omeđene su visokim zidovima, a unutar njih smještene su kuće dubrovačkih vlastelina, okrenute pročeljima prema moru i poluotoku Sustjepanu.

Izgrađene dvostruke čestice zemlje pokazuju otklone u odnosu prema ostalim planiranim urbanim središtima Dubrovačke Republike poput Dubrovnika ili Stona, gdje su nizovi kuća glavnim pročeljima okrenuti ulici. U Cavtatu, pak, unutar visokih ogradnih zidova nalazimo slobodno stojeće prostrane stambene jedinice, pročeljima okrenute prema jugu, okružene vrtovima, terasama i unutarnjim dvorištima, stubištima i, ponegdje, s kapelom. Svi su ti elementi sastavnice ladanjskoga arhitektonskog tipa koji se na dubrovačkom području razvija upravo u 15. i 16. st. Specifičnost Cavtata je spoj ladanjskoga i urbanog života, osamljeničkoga obiteljskog boravka u bliskom dodiru s prirodom i zajedničkog života u urbanom prostoru.⁸ Okruženi antičkim ruševinama, sa snažnom svijesti o epidaurskom podrijetlu i nasljeđu te u ozračju renesansne humanističke misli, dubrovačka vlastela gradi uređeni prostor koji pruža sigurnost i ugodu izvan rubova najstarijega gradskog prostora, dubrovačke Astoreje.

Sa smirivanjem povijesnih prilika Cavtat se prepušta ladanjskom životu i kontemplaciji o slavnoj antičkoj prošlosti, zlatnom dobu mitske jačine, iz kojega se jedino i mogao razviti još slaviji Dubrovnik. U to vrijeme među plemstvom bilježimo i znatnu arheološku aktivnost, težnju da se i materijalno dokaže ta neupitna duhovna veza s klasičnim svijetom. Sve je to potaknulo i umjetničko stvaralaštvo, osobito literarno, nastalo na tim ladanjskim prostorima oslanjanjem na starije, antičke učitelje, što je za te prostore bila prirodna veza.

U 18. st. situacija se mijenja, a Cavtat prerasta u trgovačko i pomorsko gradsko središte, što uvjetuje urbanističko-graditeljske intervencije koje intenziviraju izgradnju

⁵ Foretić, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808.*, knjiga prva. Nakladni zavod MH, Zagreb, 1980., str. 190-192., 309.; Niko Kapetanić. *Konavle u XV. stoljeću*. Matica hrvatska Konavle, Gruda, 2011., str. 11-13., 16-34.

⁶ Interpretaciji cavtatskoga urbanističkog razvoja znatan doprinos dale su studije: Marija Planić-Lončarić. *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*. Zagreb, 1980.; Nada Grujić. *Cavtat rinascimentale. Rievocazione dell'Epidauro antica*; u: *Homo Adriaticus, Identità culturale e autocoscienza attraverso i secoli* (ur. Nadia Falaschini, Sante Graciotti, Sergio Sconocchia). Ancona, 1993., str. 251-261.

⁷ Planić-Lončarić, Marija. *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*. Zagreb, 1980., str. 103-106.

⁸ Grujić, Nada. *Cavtat rinascimentale. Rievocazione dell'Epidauro antica*; u: *Homo Adriaticus, Identità culturale e autocoscienza attraverso i secoli* (ur. Nadia Falaschini, Sante Graciotti, Sergio Sconocchia). Ancona, 1993., str. 256-257.

sl.4. Cavtat, katastarska karta iz 1876.,
Državni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i
Dalmaciju

oko poprečnih trgovačkih komunikacija, ulice Prijeko i obalne linije.⁹ Barokna arhitektura ulice Prijeko pretežito je tipska, s terasama okrenutima prema jugu, a ispod njih se smještaju dućani i gospodarski prostori u koje se ulazilo s glavne ulice. Na obalnoj liniji neki dubrovački vlastelini grade svoje palače uz nekadašnji poprečni ogradni zid ograđene uzdužne čestice, otvarajući je bliskom dodiru s morem i terasom se prelapajući u cavtatski pejzaž. Zapadni dio dvostruke ograđene čestice, unutar koje će u sljedećem stoljeću na temeljima ranijih izgradnji biti podignuta kuća Fagioni-Bukovac, rastvara jedan od najreprezentativnijih primjera cavtatske barokne arhitekture – kuća Caboga-Bosdari, koja je prostranom pročelnom terasom okrenuta javnome gradskom prostoru obale, s dućanom u njezinu prizemlju.¹⁰

Živa trgovačka, pomorska i brodograditeljska djelatnost Cavtata, razvijena u 18. st., kontinuirano se nastavlja i kroz 19. st. U ranom 19. st. u cavtatsku je luku uplovio talijanski mornar iz okolice Genove Giuseppe Faggioni.¹¹ Dok se njegov brod popravljao, Giuseppe Faggioni se odlučio stalno nastaniti u Cavtatu.¹² Na mjestu današnje kuće Bukovac, ali samo na mjestu njezina istočnog dijela, u katastarskim ga kartama i knjigama iz 1837. nalazimo kao vlasnika jednokatnice (k. č. 194) s cisternom (k. č. 195), prizemnom kuhinjom (k. č. 196) i krušnom peći (k. č. 197).¹³ Bio je vlasnik i dijela susjedne istočne čestice, i to ruševine (k. č. 150), vinograda (k. č. 151) i jednokatne kuće (k. č. 157).¹⁴ Raffaele Faggioni, Giuseppeov sin, vlasnik je niza trgovina na obali natkrivenih terasom (k. č. 134, 135, 136), "magazina" i cisterne, također pod terasom (k. č. 137 i 138) te dvokatne kuće (k. č. 139).¹⁵ U neposrednoj je blizini Catterina Faggioni Herendia posjedovala dvokatnu kuću s dućanom (k. č. 132), koja je i danas dijelom u vlasništvu obitelji Fagioni, nasljednika Bukovčeva brata Joza.¹⁶

Na mjestu zapadnog dijela današnje kuće Bukovac nalazila se ruševina s cisternom. Stražnji vrt, kao i danas, zauzimao je prostor do ogradnog zida uz ulicu Prijeko. Južna strana čestice, uz obalu, bila je također izgrađena, u gotovo jednakim gabaritima kao i danas, s izuzetkom kuće Vezilačke udruge Jelke Miš, koja je sagrađena između dva svjetska rata i zamijenila je prijašnju građevinu.

Za potrebe tiskanja autobiografije *Moj život* Vlaho Bukovac je 1918. po sjećanju izradio crtež izgleda male izvorne roditeljske kuće,¹⁷ koja je ubrzo bila srušena i na njezinu je mjestu izgrađena nova.¹⁸ Na katastarskoj karti Cavtata iz 1876. prikazane su pregradnje koje je 1871./1872. poduzeo Bukovčev otac.¹⁹ Istočna jedinica kuće poprimila je današnji izgled, jednako kao i ulazna korta sa središnjim ulaznim stubištem i popločanom šetnicom pred pročeljem. U isto su vrijeme nastali zidni oslci kojima je Vlaho odlučio uresiti kuću,²⁰ pri čemu se odlučio za shematski oslik. Dekorativni frizovi s uokvirenim poljima za slikanje prekrivaju donje dijelove zidova do 65 centimetara visine. Polja su oslikana prikazima različitih životinja, od kojih su neke za to vrijeme i taj kraj egzotične, poput mravojeda, krokodila, nosoroga, ptice lirašice, a tu su i prikazi krajolika i vaza s cvijećem. Gornje zone zidova mahom su jednobojne, s mjestimičnim linearno naznačenim poljima i dekorativnim vitičastim intervencijama na rubovima. Jednako je i sa stropovima: najčešće su samo omeđeni ukrasnim elementima. Izuzetak je prizemna prostorija s cisternom te "plava soba" na prvom katu. U obje je zadržana ista shematska podjela. Prizemna je prostorija tijekom vremena oštećena vlagom, no u gornjoj su zoni sačuvani medaljoni s Bukovčevim autoportretom i polufigurama triju ženskih likova. Kutovi polja i stropa ukrašeni su lisnatim ornamentima, cvijećem i *puttima*. U "plavoj sobi" friz

9 Marija Planić-Lončarić. Ibid., bilj. 7., str. 109.

10 Horvat-Levaj, Katarina. Barokne kuće s terasama u Cavtatu - prilog istraživanju umjetničkih veza Dubrovnik i Boke kotorske. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, Zagreb, 2005(211-236), str. 217-223.

11 Obiteljsko prezime nalazimo u dvije varijante: Faggioni (primjerice u katastarskim knjigama iz 1837.) i Fagioni (kako se potpisuje Bukovčev brat Joza, oblikom koji je zadržan do danas); Vlaho se pohrvaćenom varijantom Bukovac koristi od 1877., a dozvolom Namjesništva iz 1892. službeno je promijenio prezime.

12 Vlaho Bukovac. *Moj život*. Književni jug, Zagreb, 1918., str. 11.

13 Katastarske karte i knjige, 1837. Državni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju.

14 Bilješka 13.

15 Giuseppe Faggioni imao je tri sina, od kojih je najmlađi bio Augustin, otac Vlaho Bukovca. Otac je izučio za postolara, a kao mladić je boravio u Carigradu i radio na parobrodu kao sobar. Očeva braća, uz pomoć skromnog majčina imetka, otvorili su dućan. Nakon smrti Bukovčeve bake djed se ponovo oženio i dobio sina Frana, s kojim će dvanaestogodišnji Vlaho otići na svoje prvo putovanje u Ameriku. *Vlaho Bukovac* (bilj. 12.), str. 18.; Niko Kapetanić - Nenad Vekarić. *Konavoski rodovi* (a-g). Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb - Dubrovnik, 2001., str. 411-412.

16 Bilješka 13.

17 Zidić, Igor. *Vlaho Bukovac*. Moderna galerija, Zagreb, 2009., str. 100.

18 Početkom 1870-ih, kad se Vlaho Bukovac nakon četverogodišnjeg boravka vratio iz Amerike, zatekao je roditelje i baku koji su živjeli iznad očeve gostionice, u prostoru gdje su bile kuhinja te mala i velika soba. Otac je u to doba bio srušio malu kućicu i na istome mjestu gradio višu. *Vlaho Bukovac* (bilj. 12.), str. 37.

19 *Baš u doba mog pada, bila je dograđena naša nova kuća, ali na brzoparu, što stiže roditeljima iz Carigrada ne proslaviše pokriće krova. Tek kad ja ozdravim, htjeli su da dvostrukim slavljem oslave ovaj god.* *Vlaho Bukovac* (bilj. 12.), str. 52.

20 *Rekoh Čači, da ću mu ja slikama i uredima iskiniti kuću i to onako kako sam vidio od nekog slikara Zebedea iz Dubrovnik. I tako učinih. To su upravo prvi moji slikarski radovi.* - *Moj Čaće*

sl.5. Vlaho Bukovac, *Moja rodna kuća*, oko 1918. (preuzeto iz: Igor Zidić. *Vlaho Bukovac*. Moderna galerija, Zagreb, 2009.)

sl.6. *Bukovčeva rodna kuća*, Cavtat, oko 1955., inv.br. KB - 488, Kuća Bukovac, Cavtat, atelijer

je bio ponosit na moje umjeće i zvaao gospodu, da vide moju rabotu. U mjestu se razglasilo, da je Vlaho slikar. Vlaho Bukovac (bilj.12.), str. 52.

21 Istražni radovi na zidnim oslicima izvedeni su 1996. (Denis Vokić i Luko Piplica), a konzervatorsko-restauratorski zahvati 2003. i 2004. (voditeljica: Antonija Gluhan); <http://www.e-insitu.com/hr/praksa/praksa/zastitni-zahvati-na-zidnim-oslicima-u-rodnoj-kuci-vlaho-bukovca-u-cavtatu.html>

22 Novi restauratorsko-konzervatorski radovi na zidnim oslicima izvedeni su 2014. u prizemnoj prostoriji s medaljonima, a u vrijeme pisanja ovog rada u tijeku su bili radovi u ulaznom prizemnom prostoru, na stubištu između prizemlja i prvog kata te u „plavoj sobi“.

23 Alain de Botton, *The Architecture of Happiness*. Penguin Books, London, 2007., str. 135-140.

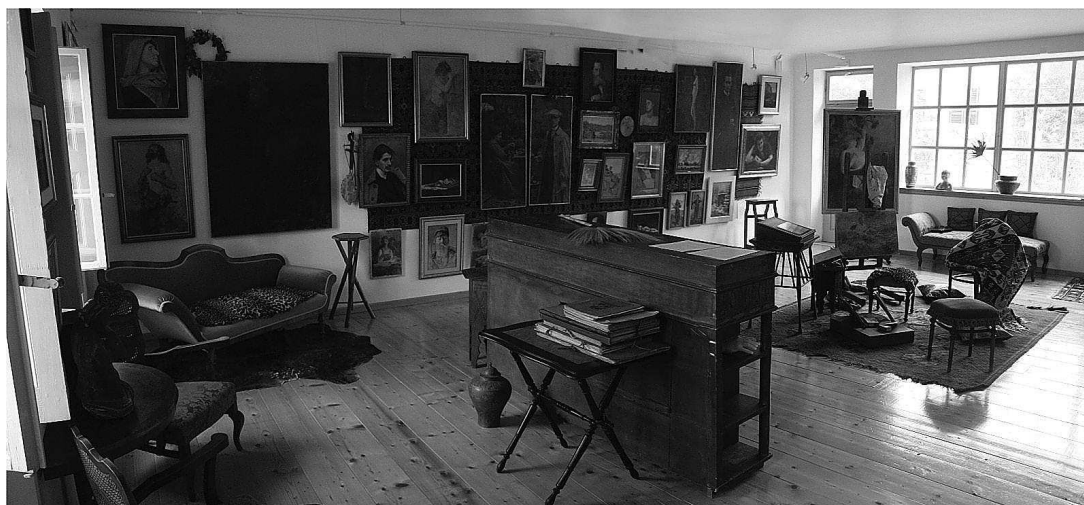
24 Na slici Vlaho Bukovca *Taraca* (Sestra Ane na taraci), Cavtat, 1883., prikazana je sestra Ane Fagioni ispred zapadnog dijela kuće 1883.; granica između istočnoga i zapadnog dijela kuće i danas je jasno vidljiva na reški pročelja kuće Bukovac i u podu popločenja ispred glavnog pročelja.

25 *Vlaho Bukovac* (bilj. 12.), str. 9.

26 Za vrijeme života u Parizu (1877. - 1892.) bilježimo umjetnikove kraće ili dulje boravke u Cavtatu i Dubrovniku 1879., 1881., 1883., 1891. i 1892. Nakon Pariza Bukovac živi u Zagrebu (1893. - 1898.), no ljeta 1895. i 1896. provodi u rodnom kraju.

27 Vlastiti atelijer Bukovac je izgradio 1887. na Montmartreu, u Rue du Chevalier de Barre 40, u vrtu uz apsиду bazilike Sacré-Cœur.

28 U oblikovanju zagrebačkog atelijera sudjelovao je i sam Bukovac; Josip Chvala. Kuća G. Vlahe Bukovca u Zagrebu. *Viesti društva inžinira i arhitekata*, br. 4., Zagreb,

čini prikaz balustrade s biljnim i životinjskim motivima, a gornji dijelovi zidova ispunjeni su klasicističkim elementima stupova između kojih se nalaze alegorijske figure na postamentima. Strop je ukrašen središnjim medaljonom sa ženskom figurom, oko kojega se ponavljaju floralni motivi kakvi prekrivaju svu ostalu površinu stropa.²¹

Zanimljivo je da je Bukovac kao šesnaestogodišnjak svladao tehniku fresko slikarstva jer iz istraživanja proizlazi da je dio oslika nanesen na svježu žbuku. Dio oslika izrađen je a secco, poput onih u ulaznom prostoru, u kojemu nad frizom s prikazom krokodila i mravojeda nalazimo iluziju mramorne oplate.²²

Izvedeni zidni oslici nisu bili samo scenični ukras kuće. Motivi egzotičnih životinja, pejzaža i alegorijskih figura činili su pomak u svakidašnjem životu obitelji Fagioni. Boravak u prostorima ispunjenim idealiziranim, dalekim i bukoličkim prikazima, uobičajenima u ranijim razdobljima zidnog slikarstva, morao je utjecati na ukućane u smislu odmaka od realnosti i svakodnevice u malome provincijskom mjestu, nudeći im drugačije perspektive i svjetove unutar vlastitog doma.²³

U nešto kasnijem razdoblju, vjerojatno već potkraj 1870-ih godina, bila je kupljena spomenuta zapadna ruševina s cisternom i pripojena izvornome istočnom korpusu kuće.²⁴ Otac je tada vjerojatno izgradio jednokatni zapadni dio s prostranom prizemnom prostorijom ("magazinom"), sa zatečenim kamenim umivaonikom uzidanim u zapadnom zidu i salonom ("tinelom") na prvom katu

kuće. Nova prostorna podjela vidljiva je na pregradnom zidu između istočne jedinice kuće i "tinela". Dvokrilna vrata "tinela" prekinula su polje zidnog oslika mladog Vlaho Bukovca u prostoriji s prikazima domaćih životinja, izvedenoga nekoliko godina prije, prilikom ukrašavanja novosagrađene očeve kuće.

Konačan izgled rodnoj kući dao je upravo Vlaho Bukovac izgradnjom atelijera oko 1900.²⁵ Bukovac se tijekom kozmopolitskog života često vraćao kući, a nakon zagrebačkog razdoblja odlučio se dulje vrijeme nastaniti u njoj.²⁶ Vratio se u Cavtat 1898. i u njemu, zajedno s obitelji, proveo četiri godine. Bukovac je do tog vremena već imao u vlasništvu atelijer u Parizu,²⁷ izgradio je kuću s raskošnim atelijerom u Zagrebu,²⁸ da bi konačno sagradio slikarski atelijer, prvi takav prostor u Cavtatu, na vrhu zapadnog dijela rodne kuće. Atelijer zadržava dimenzije prizemne zapadne prostorije i "tinela" na prvom katu kuće.

Na južnom, pročelnom zidu ponovljen je pravilni ritam otvora. Rastvoren je dvama prozorima jednakih dimenzija, omeđenim kamenim okvirima i ukrašenim jednostavnom kamenom profilacijom nad natprozornikom. Bukovac je morao sinkronizirati nove intervencije s tadašnjim izgledom pročelja. Slikarski je atelijer cijelom duljinom sjevernog zida otvoren velikom prozorskom staklenom stijenom i vratima kroz koja se izlazi na nekoć drvenu pasarelu što je iz atelijera vodila prema stražnjem vrtu.²⁹ Atelijer je "zaključen" zrcalnim svodom. Ostakljene površine i visoki strop omogućuju slikaru obilje svjetlosti sa sjeverne strane i stoga rad u najboljim uvjetima, a pasarela prema vrtu izravna je veza s prirodom, u kojoj je Bukovac često boravio slikajući u pleneru.

Dodajući staroj arhitekturi nove graditeljske elemente, svojevrsnu interpolaciju, Bukovac u potpunosti poštuje još u renesansom gradu utvrđenu urbanističku shemu. Kuća je pozicionirana u središnjem dijelu parcele, pročeljem okrenuta prema jugu i moru. Opasana je visokim ogradnim zidom, a užom fasadom graniči s ulicom. Kamena dvokatnica natkrivena je dvostrešnim krovom skošenih zabata. Sa sjeverne strane dograđena joj je

kuhinja s krovom na jednu vodu i velikim zidanim dimnjakom. Ulazno dvorište (korta) popločano je kamenom, a prilazno stubište i popločana "šetnica" pred kućom omeđeni su zidanim spremnicima za zemlju, zasađenim mediteranskim biljkama. Duž prizemlja južnog pročelja željezna je konstrukcija pergole nosila vinovu lozu.³⁰

Stražnji se vrt prostirao na dvije razine i iz njega je vanjsko kameno stubište vodilo iz kuhinje prema malo popločanoj terasi na razini prvog kata, s koje se drugim kamenim stubištem s odmorištem nad lučnim nadvojem prilazilo višoj vrtnoj terasi.³¹

U vrijeme Bukovčeva boravka u Cavtatu kuća je zasigurno bila puna toploga obiteljskog života. Uz vremesne roditelje, s Bukovcem je živjela mlada supruga Jelica i njihovo četvero djece. Bukovac se u radnom prostoru atelijera mogao potpuno prepustiti mirnom slikarskom radu. Poput drugih njegovih atelijera, i cavtatski je zasigurno bio mjesto posjeta obitelji, sugrađana, gostiju i potencijalnih klijenata, mjesto druženja i ugodnoga aktivnog provođenja vremena.³² Kuća obitelji Fagioni-Bukovac umnogome nastavlja tradiciju ladanjskog života renesansnog Cavtata, ponavljajući graditeljske i vrtne elemente od kojih su neki osuvremenjeni ili "prevedeni" na moderni jezik zadržavajući obiteljsku intimnost unutar ogradnog zida, što je Bukovcu osiguravalo mogućnost za kreativno umjetničko djelovanje u suodnosu s prirodnom vrta i širega cavtatskog kultiviranog krajolika.

Nakon očeve smrti 1902. Vlaho Bukovac napušta Cavtat i svoj rad nakratko nastavlja u Beču, a potom u Pragu. Rodnoj se kući vraća više puta.³³ Za vrijeme njegove odsutnosti o kući i atelijeru brinu se brat Jozo Fagioni i poznanik Giorgiji Bijelić. Osim funkcije obiteljskog doma, kuća već tada dobiva i funkciju koja će joj u budućnosti postati primarna – počinje njezin usporedni muzejski život. Zainteresirana javnost već tada može posjetiti slikarov atelijer, što saznajemo iz Bijelićevih pisama koja je slao Bukovcu iz Cavtata u Prag.³⁴ Oko 1907. Bukovčevu je kuću za vrijeme svojih putovanja Jadranom posjetio austrijski fotograf Karl Kaser. Upisao se u knjigu gostiju i snimio dosad najstariju poznatu fotografiju ulice i dijela kuće Vlaho Bukovca.³⁵

Vlaho Bukovac posljednji je put posjetio Cavtat 1920. Umro je u Pragu 1922. Sahrnjen je u rodnom Cavtatu uz najveće počasti, pred netom izgrađenim Mauzolejem obitelji Račić, djelom Ivana Meštrovića. Sačuvane fotografije iz 1922. prikazuju netaknuti izgled atelijera nakon slikarove smrti.³⁶

Prvi inventar slika Vlaho Bukovca koje su se tada nalazile u Cavtatu izradile su njegove kćeri Ivanka i Jelica nedugo nakon očeve smrti, 1926.³⁷ Kuća je ostala u vlasništvu Bukovčeve supruge Jelice i njihove djece, koji su najprije povremeno boravili u Cavtatu, a 1968. kćerke Ivanka i Marija stalno su se naselile u njoj. Zanimanje za Vlaho Bukovca osobito je bilo veliko 1955., kada je u povodu obilježavanja stote obljetnice slikarova rođenja održan *Festival Vlaho Bukovca*. Otada su se intenzivi-

rala nastojanja nasljednika za osnutkom Memorijalnog muzeja Vlaho Bukovca.³⁸ Godine 1963. potpisan je kupoprodajni ugovor između Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) i nasljednika Bukovčeve ostavštine, 1964. otkupljena je kuća s inventarom, a unutar Historijskog instituta JAZU-a u Dubrovniku, osobitim zalaganjem tadašnjeg direktora Instituta akademika Cvita Fiskovića.³⁹ osnovana je posebna jedinica – Memorijalni muzej Vlaho Bukovca, kasnije preimenovan u Spomen-zbirku Vlaho Bukovca. Uređen je dio kuće s atelijerom i postavljena izložba slika i slikarskog pribora koja je otvorena za javnost. Institut je smatrao da je time njegov zadatak kao znanstvene ustanove završen te je predložio da se upravljanje Spomen-zbirkom i daljnji proces osnivanja muzeja povjeri Umjetničkoj galeriji u Dubrovniku.⁴⁰

Godine 1971. u raspravu se ponovo uključuju Bukovčevi nasljednici, kćerke Ivanka Bukovac Javorsky i Marija Houdek Bukovac. Nezadovoljne su stanjem kuće i zbirke, umjetnina koje propadaju i koje je Ivanka počela restaurirati. Zabrinute su da je ideja o osnutku muzeja potpuno zaboravljena te strepe što će biti s ostalim dijelom zbirke, arhivom i pokućstvom, za koje im je pri prodaji uvjetovano da moraju biti dio kupoprodajnog ugovora. Osobito se protive komercijalizaciji kuće i muzeja putem Turističkog društva Cavtat.⁴¹

Dana 15. travnja 1976. potpisan je ugovor kojim je tadašnja Skupština općine Dubrovnik od JAZU-a preuzela prava upravljanja, korištenja i vlasništva nad kućom i inventarom spomen-zbirke Vlaho Bukovca.⁴² Umjetnička galerija u Dubrovniku preuzima upravljanje Galerijom Bukovac. Na najvišem katu kuće i dalje su izložene slike i slikarski pribor Vlaho Bukovca. Memorijalni muzej ni u tom vremenu nije u potpunosti zaživio jer najveći dio pokućstva i arhiva iz ostavštine Bukovac nije bio dostupan javnosti već pohranjen na prvom katu kuće. Prizemljem se koristila Gradska glazba Cavtat.

Godine 1991., u ratnim okolnostima na tom području, Bukovčeve su slike pohranjene u Umjetničkoj galeriji u Dubrovniku. Kuća Bukovac nije pretrpjela veća ratna oštećenja, no mirno je razdoblje dočekala u derutnom stanju, dotrajalog krovništva, podova i inventara koji je preostao u njoj. Godine 1993. osnovana je Općina Konavle, na koju je preneseno vlasništvo nad kućom Bukovac, a time i skrb o njoj. Godine 1997. osnovana je i Javna ustanova u kulturi Muzeji i galerije Konavala, u čijem je sastavu Kuća Bukovac i danas.

Nedugo nakon osnivanja ustanove započeli su opsežni radovi obnove zgrade koji su završeni 2004.⁴³ Cilj obnove bio je sačuvati taj vrijedni spomenik kulture i opremiti ga kao suvremeni muzejski prostor za pohranu Bukovčeve ostavštine. Projektom su nenametljivo dodani novi, prijeko potrebni prostori poput muzejske čuvaonice u dijelu donje razine stražnjeg vrta, iznad koje je uređena terasa na koju se izlazi iz "tinela", i servisnih prostorija. Zbog neusklađenosti s novootkrivenim, restauriranim i

1898., str. 51.

29 Na slici Vlaho Bukovca *Umjetnikova kćer u vrtu*, Cavtat, oko 1902., prikazana je mala Marija na drvenoj pasareli.

30 Izgled korte vidljiv je na Bukovčevoj slici *Korta u Cavtatu*, Cavtat, oko 1899.; oštećenu željeznu odrinu spominje Jozo Fagioni u pismu upućenom iz Cavtata bratu u Prag 22. srpnja 1917., Zbirka Kuć Bukovac, KB-276.

31 Pročelje kamene dvokatnice u prizemlju rastvoreno je dvama dvokrilnim vratima, a svaka su flankirana s po jednim bočnim prozorom malih dimenzija jednostavnih kamenih okvira. Oba su kata na pročelju u pravilnom ritmu otvorena s po četiri prozora većih dimenzija, jednostavnih kamenih okvira, s profilacijom nad natprozornikom. Bočna, ulična fasada ima dva mala pravokutna otvora gotovo u razini hodne plohe ulice, dva prozora na drugom katu, jednaka pročelnima, i mali četvrtasti prozor potkrovlja. Na zapadnoj fasadi prema susjednoj je parceli otvoren samo po jedan prozor na razini prizemlja i prvog kata.

Prvi kat sjeverne fasade imao je dva jednaka prozora te izlaz prema malo popločanoj terasi, dok je na drugom katu istočna jedinica otvorena jednim prozorom, a atelijer je imao spomenu veliku ostakljenu površinu zida i vrata prema pasareli kojom se pristupa gornjoj vrtnoj terasi.

Prizemlje istočnog dijela kuće popločano je kamenim pločama, a pod velike vjerzme prostorije („magazina“) vjerojatno je bio od nabijene zemlje. Međukatne su konstrukcije drvene. U prizemlju je devet klesanih kamenih stuba na koje se nastavlja drveno stubište što povezuje katove. Istočni, izvorni korpus očeve kuće prostorno je podijeljen na manje prostorije koje su u Bukovčevo vrijeme, osim onih u prizemlju, mahom služile kao spavaće sobe. Prizemlje istočne jedinice sastojalo se od ulaznog hodnika i po dvije prostorije sa svake strane. Prostorije uz ulicu dijelom su ispod razine zemlje i u njima su tri kame-nice za ulje (sjeverna) i kruna cisterne (južna). Pregrada među nasuprotnim prostorijama s vremenom je srušena kako bi se dobio jedinstveni prostor, vjerojatno pri pripojenju zapadne jedinice. Podsjetnik na izvornu podjelu su dvoja vrata u pregradnom zidu i trag srušenoga pregradnog zida vidljiv u podnom popločenju.

U Bukovčevo vrijeme, povezan vratima s kuhinjom, taj je jedinstveni prostor služio kao prostor za ručanje. Dograđeni zapadni dio

kuće čine tri velike prostorije, na svakom katu po jedna: „magazin“ u prizemlju, „tinel“ na prvom katu i slikarov atelijer na drugom katu. Namjenu pojedinih prostorija navodimo prema zapisniku iz 1951., čija se kopija čuva među muzejskom dokumentacijom Kuće Bukovac.

32 Tema umjetničkih atelijera na prijelazu iz 19. u 20. st. i Bukovčevih slikarskih atelijera problematizirana je na izložbi *Imaginativni svjetovi - Bukovčevi ateljeji* autorica Rachel Rossner, Helene Puhare i Lucije Vuković, održanoj u Kući Bukovac u Cavtatu 18. prosinca 2010. - 19. lipnja 2011. <http://www.kuca-bukovac.hr/izlozbe.php?position=39>

33 Vlaho Bukovac boravio je u Beču od 14. listopada 1902. do 22. listopada 1903. Potom odlazi u Prag, gdje ostaje do svoje smrti. U Cavtatu je uglavnom boravio tijekom ljetnih mjeseci 1907., 1909., 1914., 1918. i 1920.

34 Zbirka Kuće Bukovac, KB-275.

35 Zahvaljujemo g. Hermannu Kaseru, unuku dr. Karla Kaserera, koji nas je 17. rujna 2016. posjetio u Kući Bukovac i ljubavno podijelio te podatke s nama. Daljnjim istraživanjem pokušat ćemo utvrditi vrijeme i okolnosti Kaserova boravka u Cavtatu i moguće veze s Vlahom Bukovcem.

36 Zbirka Kuće Bukovac, KB-87, KB-88, KB-89, KB-90.

37 Zbirka Kuće Bukovac, KB-639.

38 Neadresirano pismo Bukovčeva sina Aga od 5. srpnja 1959. o prihvaćanju ideje o osnutku muzeja i uvjetima za to, Muzejska dokumentacija Kuće Bukovac.

39 Dopis br 242/2-1964. od 26. svibnja 1964., kopija, Muzejska dokumentacija Kuće Bukovac.

40 Dopis br 406/1-1970. od 20. listopada 1970., kopija, Muzejska dokumentacija Kuće Bukovac.

41 Dopis br 10-335/4-1971. od 14. rujna 1971., kopija, Muzejska dokumentacija Kuće Bukovac.

42 Općinski sud Dubrovnik, zbirka isprava br. Z.1666/90.

43 Konzervatorski elaborat izradili su dr. Katarina Horvat-Levaj i Ivan Tenšek, dipl. ing. arh., a autorica glavnog projekta obnove je Maja Polzer, dipl. ing. arh.

44 Popisi građe su uređeni i izdvojen je onaj dio koji je izvorno činio cjelovitu Bukovčevu ostavštinu. Građa je vraćena u Kuću Bukovac na temelju posudbenog ugovora.

prezentiranim zidnim oslicima, ranim slikarskim radovima Vlaho Bukovca, nije izveden projekt klimatizacijskog sustava. Obnovom su stečeni zadovoljavajući uvjeti za ponovni povratak ostavštine Vlaho Bukovca u obiteljsku kuću i za njezinu sveobuhvatnu prezentaciju.⁴⁴

Godine 2004., četrdeset godina od prvotne zamisli o stvaranju Memorijalnog muzeja Vlaho Bukovca, otvorena je Kuća Bukovac.

Muzeološki koncept zasniva se na prihvaćanju dvaju temeljnih načela toga specifičnog prostora: načela obiteljske kuće, i muzejskog načela. Kuća kao mjesto zatvorene, subjektivnim osjećajima ispunjene cjeline, organizirane prema osobnom razumijevanju izvanjskog svijeta zaustavljenoga pred vanjskim zidovima unutar kojih se, prema habitusu ukućana, on reinterpreтира, nasuprot otvorenom i svima dostupnom javnom prostoru muzeja, koji pak na temelju određene teme – djela slikara Vlaho Bukovca – omogućuje beskonačne individualne interpretacije svakoga pojedinačnog posjetitelja.

Muzejski je prostor otvoren za živu istraživačku aktivnost svih segmenata Bukovčeva života i djela, reinterpretacije slikarova djelovanja te zaštite zbirke.

Aktualni pristup izlagačkoj praksi ogleda se i u (ne) stalnom postavu što se segmentno dopunjuje, ovisno o istraživačkim projektima kao što su *Imaginativni svjetovi - Bukovčevi ateljeji*, koji je rezultirao posjetiteljima iznimno zanimljivom evokacijom umjetnikova radnog prostora unutar izvornog prostora atelijera. Suvremena umjetnička praksa nedjeljiva je komponenta ideje o životnom prostoru slikara koji je veći dio života posvetio edukaciji mladih dajući im temeljnu poduku u crtežu, kompoziciji i boji, ali i slobodu da se njima koriste na svoj način. Utoliko suvremena izlagačka praksa u Kući Bukovac iznova približava djelo vrhunskog slikara novim naraštajima i dograđuje tradicionalnu ulogu muzejske institucije.

LITERATURA

1. Suić, Mate. 1955. *Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali*. Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru. Zadar.

2. Foretić, Vinko. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1808.*, knj. 1. Zagreb: Nakladni zavod MH.

3. Kapetanić, Niko. 2011. *Konavle u XV. stoljeću*. Gruda: Matica hrvatska Konavle.

4. Kapetanić, Niko; Vekarić, Nenad. 2001. *Konavoski rodovi (a-g)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

5. Planić - Lončarić, Marija. 1980. *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*. Zagreb.

6. Grujić, Nada. 1993. Cavtat rinascimentale. Rievocazione dell'Epidaurio antica. U: *Homo Adriaticus, Identità culturale e autocoscienza attraverso i secoli*. Ur. Nadia Falaschini, Sante Graciotti, Sergio Sconocchia. Ancona, str. 256-257.

7. Grujić, Nada. 1991. *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*. Zagreb.

8. Horvat-Levaj, Katarina. Barokne kuće s terasama u Cavtatu - prilog istraživanju umjetničkih veza Dubrovnika i Boke kotorske. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, Zagreb, 2005., str. 211-236.

9. Horvat-Levaj, Katarina; Tenšek, Ivan. 1998. *Kuća Vlaho Bukovca u Cavtatu, Građevni razvoj i valorizacija, prijedlog konzervatorskih smjernica*, elaborat. Zagreb.

10. Kružić-Uchytel, Vera. 2005. *Vlaho Bukovac, život i djelo*. Zagreb.

11. Bukovac, Vlaho. 1918. *Moj život*. Zagreb: Književni jug.

12. Chvala, Josip. Kuća G. Vlaho Bukovca u Zagrebu. *Viesti društva inženjera i arhitekata*, br. 4., Zagreb, 1898.

13. Puhara, Helena; Vuković, Lucija. 2009. *Kuća Bukovac: vodič*. Cavtat.

14. Zidić, Igor. 2009. *Vlaho Bukovac*. Zagreb: Moderna galerija.

15. Kos, Mirjana. 2015. *Slikopisi jadranske obale, fotograf Karl Kaser*. Opatija: Hrvatski muzej turizma.

16. Botton, Alain de. 2007. *The Architecture of Happiness*. London: Penguin Books.

IZVORI

1. Arhivska zbirka Kuće Bukovac, Cavtat.

2. Zbirka fotografija Kuće Bukovac, Cavtat.

3. Muzejska dokumentacija Kuće Bukovac, Cavtat.

4. Katastarske karte i knjige, 1837. i 1876. Državni arhiv Split: Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju.

5. *Bellum Alexandrinum* 44.

FROM ROMAN HOUSE TO THE BIOGRAPHICAL MUSEUM OF VLAHO BUKOVAC

Using the example of the spatial development of a residential unit – from Roman house to the biographical museum of Vlaho Bukovac – at Bukovčeva ulica no. 5 in Cavtat, the paper discusses the rich and heterogeneous historical, spatial and social image of Cavtat, from the times of ancient Epidaurum and identification of its urban matrix on the basis of the location of a specific Renaissance country house area, via later urban design and architectural operations in the city texture of Cavtat, all the way down to the current day and the most recent transformations of the area.

Being published for the first time are the results of archaeological research carried out during the excavation of the ground for the building of the museum stores in the back garden of the Bukovac House, which confirmed the existence of a Roman house as well as the continuity of life in the place. The paper follows the development of the plot, with its elongated insular form (reminiscence of antiquity), starting from the earliest cadastral plan of Cavtat still in existence, from the age of the Dubrovnik Republic, and endeavours as faithfully as possible to reconstruct the development of the house unit and the sequence of the building interventions of the Fagioni / Bukovac family via accessible historical and archival sources, data from the museum collections of the Bukovac House (archives, drawings and pictures, wall paintings) and from the literature on the subject. At the end information is given about the way in which the Bukovac birth house was transformed into a pleasant family residence and a work space for the painter's studio, as well as a contemporary museum space, while the earlier established historical urban design and architectural format and the practice of the *otium* that is linked to it was duly respected.